

«ГАВАРКОЕ ІМЯ» У ЗАГАЛОЎКАХ АПАВЯДАННЯЎ Л. КАЛЮГІ

Разнастайнае ўжыванне онімаў у творчым кантэксце сведчыць, што такія адзінкі — аснова і невычэрпная крыніца літаратурных тыпаў і вобразаў, важны кампанент для стварэння стылёвых прыёмаў, якія ўзмацняюць і ўзбагачаюць агульнае мастацкае ўспрыманне тэксту.

Асабовае ўласнае імя, выбранае пісьменнікам і ўведзенае ў мастацкі тэкст, — гэта «прадуманы мастаком «прадукт» пэўнага гістарычнага перыяду, соцыуму, нават пэўнага рэгіёна, ускладнены эстэтычнымі задачамі» [4, с. 11]. А праз сістэму ўмела падабраных імёнаў, іх варыянты чытач атрымлівае своеасабліваю падказку і частку інфармацыі, неабходнай для стварэння ў працэсе чытання шырокага мастацкага фону і ўяўлення пра персанаж у разнастайных сюжэтных рэаліях і перыпетыях.

Выбар імені персанажа, асабліва, калі яно ўключана ў заглавак — вельмі адказны момант у напісанні мастацкага твора. Яно актуалізуе і аўтарскую мадальнасць, і праспектыўнасць, і прагматычную накіраванасць тэксту на чытацкі саўдзел. Называючы герояў і надаючы ім спецыфічныя імёны, пісьменнікі могуць не толькі забяспечыць шматлікасць разнастайных кантэкстаў, але і стварыць «гаваркое імя» (*speaking name*), якое надае галоўнаму герою найбольш арганічную характарыстыку. Такі грунтоўны падыход да загаловка як элементу мастацкай формы — адзін з паказчыкаў заўсёднай цікавасці і творцаў да праблема асобы, яе ролі ў гістарычным лёсе грамадства, а гэта сведчыць пра гуманізм іх светапогляду. Падобная цікавасць асабліва абстрааецца ў пераходных эпохі, якой і з'яўляецца першая трэць ХХ стагоддзя.

На дадзеным гістарычным адрэзку яркім аўтарскім прыёмам індывідуалізацыі персанажа, спосабам выяўлення яго ўнутранай годнасці, патрэбы супраціўлення нівеліроўцы і канфармізму выступае дзівацтва [1, с. 18]. Гэтым асабовым маркёрам пазначаны і шэраг загаловкаў.

Напрыклад, на старонках апавяданняў Л. Калюгі перад чытачом паўстаюць каларытныя вобразы беларускіх сялян, і ўжо ў загаловках нярэдка ўтрымліваецца іх характарыстыка. Так, назва апавядання «Лук'ян — каперацкі сабака» не дае аніякага першапачатковага ўяўлення пра заглавачнага героя. Але хутка робіцца вядома, што Лук'ян — гэта ўвогуле чалавек, які чамусьці зусім «не прыбытковы для каперачыі». А сабакам яго завуць за тое, «што не спусціць нікому слова». Яму ж ад гэтага «й не шум баравы. Кпі з яго колькі хочаш, а ён адно толькі слова дабярэ, ды калі рэчне, то табе й гаварыць не будзе чаго» [3, с. 318]. Адсюль і ўзнікае тое, што назва твора метафарычная: «вось за гэтае самае, што не спусціць нікому слова, Лук'яна завуць каперацкім сабакам». Назоўнік *сабака* ўжываецца ў загаловку з пераносным індывідуальна-аўтарскім значэннем «пра гаварлівага, дасціпнага чалавека». Слова губляе негатыўную канатацыю, набывае крыху іранічнае, але не зласлівае адценне. Але ў фінале твора меркаванне аўтара пра няздатнасць героя да камерыі цалкам адмаўляецца. Тут селянін выступае, кажучы сучаснай мовай, нядрэнным маркетологам і ажыццяўляе «гандлёвую дыпламатыю»: «...кажа Лук'ян такім голасам, як бы перапыненую чужым чалавекам мову, зноў пачынае: “Патом, добрых тавараў гэты раз навезлі... Вунь мыла пахучае, “барскае” што завуць, на паліцы ляжыць. Сама што маладой паненцы патрэбна”... От загэтым Лук'ян і патрэбны для каперачыі чалавек» [3, с. 322–323].

Асаблівасці стварэння гэтага мастацкага характару выклікаюць асацыяцыі з вобразам героя, створанага класікам яўрэйскай літаратуры М. Мойхер-Сфарымам. Іцхок, перш чым стаць «чалавечкам», мусіў спачатку папрацаваць «сабакам» у галантарэйнай лаўцы. Пасада патрабавала з гучным крыкам хапаць на вуліцы першага сустрэчнага і валачы ў лаўку. Лук'ян дасягае такога ж выніку значна больш стрыманымі паводзінамі, не ахвяруючы ні сваёй годнасцю, ні здароўем.

Гумарам пранізаны апавяданні «Іллюк-даследчык» і «Трахім — штучны чалавек», што выяўляецца ў іх назвах. Так, *даследчыкам* Л. Калюга называе не вучонага, а селяніна, які вырашыў злавіць на «месцы злачыства» сваю жонку, бо лічыць, што яна яму здраджвае: «Так ад поўдня ледзь не да вечара, як пасядзеў, дык і надумаўся, якім манерам Альжу *даследзіць*, з кім яна займаецца» [3, с. 378]. Дзеяслоў *даследзіць* у тэксце ўжываецца са значэннем «угледзец, убачыць, прасачыць», адсюль і значэнне слова *даследчык* — «той, хто сочыць». Раўнівы селянін нячаста трапляў у поле зроку беларускіх пісьменнікаў. З гумарам Л. Калюга ж апавядае якраз пра такога героя, апанаванага пакутнымі здагадкамі аб жончынай здрадзе, калі ў яго абуджаецца жаданне вывесці жонку Альжу на чыстую ваду. Камічная сітуацыя з доследам дала чаканыя вынікі, бо аднавіскоўцы, разгадаўшы задуму Іллюка, «дапамаглі» яму знайсці доказы Альжынай нявернасці, каб потым уволю нацешыцца відовішчам сваркі і бойкі ў яго хаце [1, с. 108].

Дзівак-чалавек як асабовы тып з'яўляецца і ў апавяданні «Трахім — штучны чалавек». Значэнне слова *штучны* ў творы звязана са значэннем дыялектызму *штукаваць* — «жартаваць, вытвараць»: «Раіў Трахім людзям... сваё перакананне ад шчырага сэрца, а яны ўсе думалі, то *штукуе*. Што ж ты зробіш, калі такі штучны ён чалавек удаўся — няма ніякай паверкі» [3, с. 322–346].

У цэнтры апавядання Л. Калюгі — селянін-дзівак, які «паквапіўся на сабе практыку зняць, ці добра будзе тое, што людзям раіў». А раіў ён, што трэба «работу ад першага дня кідаць рабіць і памаленьку патроху

адвыкаць есці». «Што ж чалавеку іншае трэба, калі не яда і ежа? Дзеля чаго чалавек працуе так цяжка, калі не для таго, каб кішку напхаць і сякую-такую рызу налажыць на сябе ад холаду і ад людзей?» . Пытанне гэтае не рытарычнае, яно — спроба зразумець сапраўдны сэнс чалавечага жыцця, бессэнсоўнасць тэзіса «мы жывём дзеля таго, каб есці» [3, с. 350]. За ім — адмаўленне бездухоўнасці.

Ствараючы каларытны народны тыпаж, Л. Калюга «не гнаўся за інтрыгуючым, займальным сюжэтам, не клапаціўся пра надзённасць тэматыкі сваіх твораў, пісаў аб тым, да чаго ляжала душа. Са стракатага шэрагу народных характараў ён вылучаў тыя непрыдатныя для стандартызацыі, якія нельга было ўставіць у сярэдненькія рамкі звычайнага, звыклага» [2, с. 699].

У творах, да якіх мы звярнуліся, выразна выяўляюцца адносіны аўтара да носьбітаў імені, якія пераконваюць, што імёны, як правіла, выбіраюцца невыпадкова і ўяўляюць сабою вынік мэтанакіраванага пісьменніцкага адбору і ўжывання, пры гэтым канатацыйная функцыя загалюка рэалізуецца ўсім зместам мастацкага твора.

Такім чынам, сацыяльнае жыццё 20-х гадоў са сваімі супярэчнасцямі і неадназначнасцю абумовіла розныя падыходы да адлюстравання чалавеча ў літаратуры, што адбляся і на такім элеменце мастацкай формы, як загаловак. У назвах апавяданняў Л. Калюгі («Трахім — штучны чалавек», «Лук’ян — каперацыйскі сабака», «Ллюк-даследчык» і інш.) *онім* (імя персанажа) выступае сродкам вобразнай характарыстыкі героя, з прычыны чаго кантэкст набывае дадатковую эмацыйна-экспрэсіўную напоўненасць. Прыдаткі да імёнаў у такіх загалюках — выдатны сродак выяўлення характару і іншых уласцівасцей галоўных персанажаў літаратурных твораў. У іх «падкрэслена сарыентавана даецца вызначальная прымета носьбіта імені. Загалюкі гэтага тыпу семантычна выразныя і канатацыйна значымыя. Асноўная кантэкстуальная функцыя такіх назваў — лаканічная і вывераная характарыстыка галоўнага літаратурнага вобраза» [4, с. 154].

Так, Л. Калюга змог заўважыць карэнныя праблемы сацыяльнага жыцця ў самых простых і звычайных праявах штодзённасці і рэалізаваць сваю творчую зацікаўленасць у тонкім і вывераным аналізе характараў і сітуацый, які пачынаецца з узаважанага выбару назвы твора.

Спіс крыніц

1. *Белая, А. І.* Чалавек у плыні часу : Мастацкая канцэпцыя асобы і тыпалогія характараў у беларускай прозе першай трэці XX стагоддзя [Тэкст] : манаграфія / А. І. Белая. — Баранавічы : РВА БарДУ, 2009. — 408 с.
2. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя. У 4 т. Т. 2. 1921–1941 / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т літ. Імя Я. Купалы. — 2-е выд. — Мінск : Беларуская навука, 1999. — 903 с.
3. *Калюга, Л.* Творы. Раман. Аповесці. Апавяданні. Лісты / уклад., прадм. Я. Лецік, камент. Т. М. Трыпуцінай. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1992. — 607 с.
4. *Шур, В. В.* *Онім у мастацкім тэксце* : манаграфія / В. В. Шур. — Мінск : Бел. кнігазбор, 2006. — 216 с.

Г. Ю. Коршун

Навуковы кіраўнік — В. В. Лапацінская

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава,
г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь

СУВЯЗЬ МІНУЛАГА І СУЧАСНАСЦІ Ў ТВОРАХ А. АДАМОВІЧА І Г. БЁЛЯ

Параўнальны аналіз твораў пісьменнікаў, якія з’яўляюцца прадстаўнікамі розных нацыянальнасцей, заўсёды будзе актуальным па прычыне таго, што пры тыпалагічным супастаўленні магчыма знайсці не толькі агульныя рысы (што сведчыць, у пэўнай ступені, пра пераемнасць, аднолькавае бачанне праблемы), але таксама і адрозныя, якія спрыяюць абмеркаванню пэўных праблем на іншым, напрыклад, рознанацыянальным узроўні. У дадзеным артыкуле ўвага будзе сканцэнтравана на творах А. Адамовіча і Г. Бёля.

Удзел праяваў у Вялікай Айчыннай вайне акрэсліў тэматыку іх твораў. Ваеннае мінулае было адлюстравана ў «Партызанах», «Карніках», «Хатынскай аповесці» і іншых творах А. Адамовіча, у апавяданнях і раманах Г. Бёля «Дзе ты быў, Адам?», «Хата без гаспадара», «Більярд а палове дзесятай» і г. д. Адзначым, што пісьменнікі спрабуюць паказаць не толькі ваеннае мінулае, але і пасляваенную рэальнасць у мастацкім асэнсаванні. Праца, сустрэчы, каханне і ўспаміны — неад’емныя эпізоды звычайнага жыцця герояў А. Адамовіча і Г. Бёля. Дзеці гуляюць у вайну, будуць бліндажы, уяўляюць сябе бежанцамі, і «вдруг по узенькой лесенке поспешно поднялась маленькая темноволосая девочка со шрамом на лбу. Она уткнулась в материнский подол, обиженно всхлипывая: “Я должна умереть... Я беженка и должна замерзнуть, а Фреди хочет стянуть мои башмаки и все остальное... Я всегда умираю... Но почему всегда я? Когда мы играем в бомбёжку, в войну или в канатоходцев, меня всегда заставляют умирать!” [2, с. 501] Але жанчына з апавядання Г. Бёля «Балаган» хутка знаходзіць выйсце: «Скажи Фреди, пусть умирает он, я так велела. Теперь его очередь» [2, с. 502]. Гэты адказ з’яўляецца жудасным, бо мінула некалькі год, калі смерць, холад і голад былі рэальнасцю. Сапраўднымі былі жорсткія баі, з якіх вярталіся пакалечанымі, як, напрыклад, герой апавядання Г. Бёля «Мая дарагая нага». Таму абсурднымі здаюцца падлікі чыноўніка, які разважае: «Милый друг, ваша